

Strategaeth
Hybu'r Gymraeg

Welsh Language
Promotion Strategy

Rhondda Cynon Taf

1. Cyflwyniad

Mae datblygu strategaeth 5 mlynedd i hybu'r Gymraeg yn ofyniad strategol yn ymwneud â Mesur y Gymraeg (Cymru) a basiwyd gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru yn 2011.

Mae'r Mesur yn cynnwys:

- rhoi statws swyddogol i'r Gymraeg yng Nghymru sy'n golygu na ddylai'r Gymraeg gael ei thrin yn llai ffafriol na'r Saesneg;
- sefydlu rôl Comisiynydd y Gymraeg sydd â chyfrifoldeb dros hybu'r Gymraeg a gwella'r cyfleoedd sydd gan bobl i'w defnyddio;
- creu gweithdrefn ar gyfer cyflwyno dyletswyddau ar ffurf safonau iaith sy'n esbonio'r ffordd y disgwylir i sefydliadau ddefnyddio'r Gymraeg a chreu hawliau ar gyfer siaradwyr Cymraeg;
- gwneud darpariaeth parthed hybu a hwyluso'r defnydd o'r Gymraeg a chynyddu ei defnydd mewn bywyd bob dydd;
- gwneud darpariaeth parthed ymchwilio i amharu ar y rhyddid i ddefnyddio'r Gymraeg.

Mae'r Mesur yn rhoi awdurdod i Gomisiynydd y Gymraeg gyflwyno dyletswyddau i ystod eang o sefydliadau ddarparu gwasanaethau yn Gymraeg, i brif ffrydio'r iaith mewn datblygiad polisi, ac i ddatblygu strategaethau yn ymwneud â chynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn y gwaith.

Ynghyd â'r holl awdurdodau lleol eraill yng Nghymru, derbyniodd Cyngor Bwrdeistref Rhondda Cynon Taf ei Hysbysiad Cydymffurfio Statudol yn unol ag Adran 44 o Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011 ar 30 Medi 2015. Mae'r Hysbysiad Cydymffurfio yn ddogfen sydd wedi ei chyhoeddi gan Gomisiynydd y Gymraeg yn amlinellu'r 171 o Safonau penodol y bydd angen i Gyngor RCT gydymffurfio â nhw yn ymwneud â chyflenwi gwasanaethau Cymraeg.

Effaith ar y cyd yr Hysbysiad Cydymffurfio a'r Safonau yw y bydd angen mwy o gydymffurfio gan y Cyngor yn ymwneud â chyflenwi gwasanaethau trwy gyfrwng y Gymraeg – p'un ai ar bapur, ar y rhyngrwyd, y cyfryngau cymdeithasol a chyfryngau rhwyngweithiol, neu sgysiau wyneb yn wyneb/dros y ffôn. Bydd methu cydymffurfio yn rhoi'r Cyngor mewn perygl sylweddol o gael cosbau sifil sydd yn gallu cynnwys dirwyon o hyd at £5,000 y tro.

Safonau'r Gymraeg yw'r fframwaith newydd ar gyfer ymestyn y defnydd o'r Gymraeg a disodli Cynlluniau blaenorol y Gymraeg. Mae'r dyletswyddau a ddaw o'r Safonau yn berthnasol i'r meysydd gweithredol canlynol:

- Cyflenwi gwasanaethau cyfrwng Cymraeg
- Gwneud polisiau sydd yn hybu'r Gymraeg
- Gweithredu trwy gyfrwng y Gymraeg
- Cadw cofnodion am y Gymraeg, ac yn olaf
- Hybu'r Gymraeg.

Mae Safon 145 (Hybu) yn datgan bod yn rhaid i bob awdurdod lleol greu, a chyhoeddi ar eu gwefan, strategaeth 5 mlynedd sydd yn nodi'r ffordd y maent yn bwriadu hybu'r Gymraeg a hwyluso'r defnydd o'r Gymraeg yn ehangach yn eu hardal; ac mae'n rhaid i'r strategaeth gynnwys (ymysg materion eraill):

- targed (o ran canran y siaradwyr yn yr ardal) ar gyfer cynyddu neu gynnal nifer y siaradwyr Cymraeg yn yr ardal erbyn diwedd y 5 mlynedd berthnasol;
- datganiad yn nodi sut maent yn bwriadu cyrraedd y targed hwnnw; a
- adolygiad o'r strategaeth a chyhoeddi fersiwn diwygiedig ar eu gwefan o fewn 5 mlynedd o gyhoeddi strategaeth (neu gyhoeddi strategaeth ddiwygiedig).

Mae safonau hybu'r Gymraeg yn cyflwyno dyletswyddau i awdurdodau lleol ar draws Cymru hybu'r defnydd o'r Gymraeg yn fwy eang ac i gefnogi ac annog ei defnydd yn y cymunedau y maent yn eu gwasanaethu.

2. Cefndir

Mae Cyngor Bwrdeistref Rhondda Cynon Taf yn cwmpasu ardal Cymoedd De Cymru yn ymestyn o Fannau Brycheiniog yn y gogledd, i gyffiniau Caerdydd yn y de. Mae'n cynnwys cymysgedd o gymunedau trefol, lled-faestrefol a gwledig, wedi eu lleoli mewn mynyddoedd ac iseldir fferm.

Rhondda Cynon Taf yw'r trydydd awdurdod lleol mwyaf yng Nghymru, wedi ei ffurfio ym 1996 o gyn-fwrdeistrefi Rhondda, Cwm Cynon a Thaf Elái (rhan). Mae'r Fwrdeistref Sirol yn cwmpasu ardal o 424 cilometr sgwâr gyda phoblogaeth o 234,400 (2011). Mae gan yr ardal 75 ward etholaethol, y mae 22 ohonynt yn Ardaloedd Cymunedau yn Gyntaf.

Rhwng 2001 a 2011, tyfodd y boblogaeth 1.06%, o'i gymharu â chynnydd o 5.5% ar draws Cymru. Rhwng 2001 a 2011, cafwyd gostyngiad ar gyfartaledd o 14% yn nifer y plant 5-14 oed, gyda nifer y bobl 65 oed ac yn hŷn yn cynyddu bron 7% yn yr un cyfnod. Ymddengys y bydd y duedd hon yn parhau, gyda'r rhagfynegiad y bydd nifer y bobl sydd yn 85 oed ac yn hŷn yn dyblu erbyn 2033. RCT yw'r trydydd awdurdod lleol mwyaf difreintiedig yng Nghymru, yn ôl mesuriad gan Fynegai Amddifadedd Lluosog Cymru (2011) ac mae ganddo'r disgwyliad oes isaf yng Nghymru.

Yn ôl y Swyddfa Ystadegau Gwladol, mae 73% o drigolion Rhondda Cynon Taf yn weithgar yn economaidd o'i gymharu â chyfartaledd Cymru o 75%, ond mae gan y cymoedd canolog a gogleddol lefelau uwch na'r cyfartaledd o bobl sydd yn hawlio Lwfans Ceiswyr Gwaith yng Nghymru. Mae strwythur cyflogaeth Rhondda Cynon Taf wedi ei reoli gan dri sector, sef 'gweinyddiaeth gyhoeddus', 'cynhyrchu' a 'dosbarthu, gwestai a bwytai'. Gyda'i gilydd, mae'r tri yma'n rhoi cyfrif am 74% o'r holl swyddi sydd ar gael yn Rhondda Cynon Taf. Mae'r prif dueddiadau cymdeithasol yn dangos bod 27% o drigolion Rhondda Cynon Taf yn dioddef salwch hirdymor cyfyngus o'i gymharu â chyfartaledd Cymru o 23% yn unig. Yn ogystal, nid oes gan 41% o

drigolion Rhondda Cynon Taf unrhyw gymwysterau academaidd o'i gymharu â chyfartaledd Cymru o 33%.

Yn ôl ffigurau cyfrifiad 2011, mae 27,779 o siaradwyr Cymraeg yn byw yn Rhondda Cynon Taf sydd yn cynrychioli 12.3% o gyfanswm y boblogaeth. Ceir proffil iaith manylach o'r fwrdeistref sirol yn Adran 4 isod.

3. Cyd-destun Polisi

Er bod Safonau'r Gymraeg yn ddatblygiad cymharol ddiweddar, mae wedi bod yn ofynnol ar awdurdodau lleol a chyrff cyhoeddus eraill i gynhyrchu Cynlluniau Iaith Gymraeg ers pasio Deddf yr Iaith Gymraeg ym 1993 oedd yn pennu y dylai'r Gymraeg a'r Saesneg gael eu trin yn gyfartal.

Ers sefydlu'r Cynulliad Cenedlaethol, cafwyd llond gwlad o bolisiâu a strategaethau â'r nod o gynyddu'r niferoedd sydd yn gallu siarad Cymraeg a hybu ei defnydd ym mywyd bob dydd. Er enghraifft, yn 2003, cyhoeddodd Llywodraeth Cynulliad Cymru gynllun cenedlaethol i greu Cymru ddwyieithog o'r enw *Iaith Pawb*. Yn y cyflwyniad i'r cynllun, dywedodd Rhodri Morgan, Prif Weinidog Cymru ar y pryd -'*Cred Llywodraeth Cynulliad Cymru fod y Gymraeg yn rhan annatod o'n hunaniaeth genedlaethol. Mae'r iaith Gymraeg yn rhan hanfodol ac oesol o hanes, diwylliant a gwedd cymdeithasol ein cenedl. Rhaid i ni barchu'r etifeddiaeth honno a gweithio i sicrhau nad yw'n cael ei cholli ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.*' Aeth y cyflwyniad ymlaen i ddweud bod '*Llywodraeth y Cynulliad wedi ymrwymo i arwain y gwaith o gefnogi a hybu'r Gymraeg.....[a] byddwn yn gwneud y cyfan sydd o fewn ein gallu i greu'r amodau cywir lle y gall yr iaith Gymraeg dyfu a blodeuo ym mhob agwedd o fywyd Cymru.*'

Dyma'r tro cyntaf yn hanes hir y genedl y mae llywodraeth wedi ymrwymo i'r egwyddor o greu Cymru gwbl ddwyieithog. Mae'r weledigaeth a gyflwynir yn *Iaith Pawb* yn un o wlad - '*Ile gall pobl ddewis byw eu bywydau trwy gyfrwng y Gymraeg neu Saesneg a lle mae presenoldeb y ddwy iaith yn ffynhonnell amlwg a hyglyw o falchder a chryfder i bob un ohonom.*'

Un o'r prif ddogfennau polisi oedd yn ategu'r weledigaeth hon oedd *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg Llywodraeth Cymru* a lansiwyd yn 2010. Roedd Leighton Andrews, y Gweinidog Plant, Addysg a Dysgu Gydol Oes ar y pryd, eisiau creu system addysg a hyfforddiant - '*sy'n ymateb i'r galw cynyddol am addysg cyfrwng Cymraeg, gan gynyddu nifer y dysgwyr sy'n dod yn rhugl yn y Gymraeg ac sy'n gallu*

defnyddio'r iaith yn eu cymunedau, gyda'u teuluoedd ac yn y gweithle.' Mae'r strategaeth yn datgan yn glir bod – 'Addysg cyfrwng Cymraeg o'r blynyddoedd cynnar, gyda dilyniant ieithyddol cadarn drwy bob cyfnod addysg, yn cynnig yr amodau gorau ar gyfer meithrin dinasyddion dwyieithog y dyfodol. Mae datblygu sgiliau iaith yn broses sy'n digwydd dros gyfnod o amser.'

Er mwyn datblygu addysg cyfrwng Cymraeg, mae wedi bod yn ofynnol i bob awdurdod lleol greu fframwaith trwy Gynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg (WESP) sy'n disgrifio'r ffordd y byddant yn cyfrannu at y canlyniadau a'r targedau a nodir yn *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* trosfwaol Llywodraeth Cymru. Nod Deddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion (Cymru) 2013 oedd datblygu'r WESP anstatudol blaenorol trwy roi safle statudol iddynt. Roedd y Ddeddf yn rhoi dyletswydd ar awdurdodau lleol i ymgynghori ar, creu a chyhoeddi Cynllun Strategol pum mlynedd y Gymraeg mewn Addysg i gael ei gyflwyno i gael ei gymeradwyo gan Weinidogion Cymru.

Ym mis Ebrill 2012, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru *Strategaeth y Gymraeg* o'r enw - '*iaith fyw: iaith byw 2012-1017*'. Mae'r strategaeth yn adlewyrchu gweledigaeth y llywodraeth ar gyfer cynyddu nifer y bobl sydd yn siarad ac yn defnyddio'r iaith. Mae'n datblygu'r weledigaeth a amlinellwyd yn '*iaith Pawb – Cynllun Gweithredu Cenedlaethol ar gyfer Cymru Ddwylieithog*' a gyhoeddwyd yn 2003.

Mae'r ddogfen yn amlygu pwysigrwydd system addysg cyfrwng Cymraeg gref fel sylfaen hirdymor ar gyfer hybu'r defnydd o'r Gymraeg ar draws ystod o feysydd cymdeithasol. Yn yr un modd, mae hefyd yn nodi nad yw'r system addysg ar ei phen ei hun yn ddigon i gynhyrchu siaradwyr Cymraeg sydd yn gweld gwerth yn defnyddio'r iaith yn eu bywyd bob dydd gartref, yn gymdeithasol neu'n broffesiynol.

Mae dwy elfen graidd i'r strategaeth, sef yn gyntaf i annog plant a phobl o bob oed i gaffael yr iaith, fel annog trosglwyddo'r iaith yn y cartref, gan sicrhau twf pellach mewn addysg cyfrwng Cymraeg a Chymraeg i Oedolion, ac yn ail, creu cyfleoedd i

bobl ddefnyddio'r iaith yn ddyddiol, nail ai'n gymdeithasol, yn y gwaith, wrth dderbyn gwasanaethau neu wrth fwynhau adloniant a hamdden.

Mae chwe nod i'r strategaeth:

- annog a chefnogi'r defnydd o'r Gymraeg mewn teuluoedd;
- cynyddu darpariaeth gweithgareddau cyfrwng Cymraeg ar gyfer plant a phobl ifanc a chynyddu eu hymwybyddiaeth o werth yr iaith;
- cryfhau sefyllfa'r Gymraeg yn y gymuned;
- cynyddu cyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg yn y gweithle;
- gwella gwasanaethau Cymraeg i ddinasyddion;
- cryfhau'r isadeiledd ar gyfer yr iaith, yn cynnwys technoleg ddigidol.

Yn 2014, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru ddatganiad polisi yn datblygu sylfeini'r strategaeth wreiddiol o'r enw - '*iaith fyw: iaith byw - Symud Ymlaen*' sydd yn nodi amcanion polisi'r llywodraeth ar gyfer y Gymraeg hyd at 2017. Cafodd y diwygiadau hyn eu llywio gan nifer o ddatblygiadau ers ei lansio oedd yn cynnwys cyhoeddi canlyniadau cyfrifiad 2011 a chyfres o drafodaethau ac adolygiadau polisi lefel uchel.

Yng ngoleuni hyn, mae'r llywodraeth wedi nodi pedair thema i ganolbwyntio arnynt ar gyfer y tair blynedd nesaf:

- Yr angen i gryfhau'r cysylltiadau rhwng yr economi a'r iaith Gymraeg sy'n cydnabod y synergedd rhwng meithrin twf economaidd, swyddi, creu cyfoeth, a lles y Gymraeg;
- Yr angen am gynllunio strategol gwell ar gyfer yr iaith Gymraeg gan Lywodraeth Cymru, awdurdodau lleol a chyreff cyhoeddus eraill;
- Yr angen i annog mwy o ddefnydd o'r Gymraeg yn y gymuned gyda ffocws penodol ar gynyddu nifer y bobl sydd yn dysgu Cymraeg trwy'r system addysg a hyfforddiant a throi'r dysgwyr hynny yn siaradwyr;
- Yr her o newid ymddygiad ieithyddol trwy fod yn fwy cadarnhaol ac yn llai negyddol am y ffordd yr ydym yn siarad ac yn teimlo am yr iaith.

Cafodd y Fframwaith Strategol *Mwy na Geiriau/More than Words* ei llunio gan Lywodraeth Cymru yn 2012 gyda'r nod o gryfhau gwasanaethau Cymraeg mewn iechyd, gwasanaethau cymdeithasol a gofal cymdeithasol. Mae'r fframwaith yn darparu dull systematig o wella gwasanaethau ar gyfer y rheiny sydd angen neu'n dewis derbyn eu gofal yn Gymraeg. Mae'n cydnabod i lawer o siaradwyr Cymraeg bod angen i'r gallu i ddefnyddio eich iaith eich hun gael ei weld fel cydran graidd o ofal, nid yn ddewis ychwanegol.

Mae llawer o ddefnyddwyr gwasanaethau yn agored iawn i niwed, felly mae rhoi'r cyfrifoldeb o ofyn am wasanaethau trwy gyfrwng y Gymraeg yn annheg. Mae'r her o ddatblygu'r 'Cynnig Gweithredol', sef bod aelodau o'r staff yn cynnig gwasanaethau Cymraeg i gleifion, yn hytrach nag aros i gleifion ofyn amdanynt, yn ganolog i'r strategaeth.

Cafodd y strategaeth ei diweddarau yn 2016 gyda '*Mwy na geiriau... fframwaith strategol olynol ar gyfer Gwasanaethau Cymraeg mewn Iechyd, Gwasanaethau Cymdeithasol a Gofal Cymdeithasol 2016-2019*'. Nod pennaf y fframwaith strategol olynol yw sicrhau y bydd GIG Cymru, y gwasanaethau cymdeithasol a gofal cymdeithasol wedi prif ffrydio'r Gymraeg i bron bob agwedd ar eu busnes o ddydd i ddydd. Bydd hyn yn cynnwys cydnabod bod llawer o bobl agored i niwed, fel pobl hŷn sy'n dioddef o ddementia neu strôc hefyd yn colli eu hail iaith ac mai dim ond Cymraeg mae llawer o blant bach yn ei siarad. Mae hefyd yn amlygu'r ffaith fod gofal ac iaith yn mynd law yn llaw ac y gellir peryglu ansawdd gofal trwy fethu cyfathrebu gyda phobl yn eu hiaith gyntaf.

Cyhoeddwyd *Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015* gan Lywodraeth Cymru i wella llesiant cymdeithasol, economaidd, amgylcheddol a diwylliannol Cymru. Mae'n ei wneud yn ofynnol i gyrff cyhoeddus feddwl mwy am yr hirdymor, gweithio'n well gyda phobl a chymunedau a'i gilydd, ceisio atal problemau a chael ymagwedd fwy cydlynus tuag at gynaliadwyedd. Mae'r Ddeddf yn sefydlu saith nod llesiant, yn cynnwys –
'*Cymdeithas sy'n hyrwyddo ac yn gwarchod diwylliant, treftadaeth a'r Gymraeg ac*

sy'n annog pobl i gyfranogi yn y celfyddydau, a chwaraeon a gweithgareddau hamdden.'

Mae'r Ddeddf yn sefydlu Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol ar gyfer Cymru a hefyd yn sefydlu Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus (BGCau) ar gyfer pob awdurdod lleol yng Nghymru. Mae'n rhaid i bob BGC wella llesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol ei ardal trwy geisio cyflawni'r nodau llesiant.

Yn olaf, cafodd drafft o strategaeth newydd yn dilyn ymlaen o'r strategaeth bresennol - *'Iaith fyw: iaith byw 2012-2017'* ei lansio yn yr Eisteddfod Genedlaethol yn y Fenni eleni gyda'r nod o greu miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2051. Yn y Rhagair i'r strategaeth ddrafft, mae Alun Davies AC, y Gweinidog Dysgu Gydol Oes a'r Gymraeg yn datgan yn glir mai - *'Ein huchelgais ni fel Llywodraeth yw cyrraedd miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050. Does dim dwywaith fod hon yn uchelgais heriol, ond rwy'n grediniol fod angen i ni osod uchelgais o'r fath os ydym am wneud gwahaniaeth gwirioneddol i sefyllfa'r Gymraeg.....Er mwyn i ni gyflawni hynny, credwn fod angen i sawl peth ddigwydd: mwy o blant mewn addysg cyfrwng Cymraeg, cynllunio gwell mewn perthynas â'r ffordd y mae pobl yn dysgu'r iaith, cyfleoedd mwy hygyrch i bobl ddefnyddio'r iaith, seilwaith cryfach a chwyldro i wella darpariaeth ddigidol yn y Gymraeg, a gweddnwid y ffordd yr ydym yn siarad amdani.'*

Mae'r strategaeth yn cynnwys chwe maes datblygu:

- Polisi Cynllunio ac Iaith
- Normaleiddio'r defnydd o'r Gymraeg
- Addysg
- Pobl
- Cefnogaeth
- Hawliau

Mae Llywodraeth Cymru wedi gwahodd ymatebion i'r ddogfen ymgynghori erbyn 31 Hydref.

4. Proffil y Gymraeg: Rhondda Cynon Taf

Dangosodd canlyniad cyfrifiad 2011 ddirywiad yn nifer y siaradwyr Cymraeg yng Nghymru er 2001, a oedd hefyd wedi ei adlewyrchu yn Rhondda Cynon Taf, fel y dengys y tabl isod:

Tabl 1: Nifer a Chanran y Siaradwyr Cymraeg yn 2001 a 2011

	Nifer y Siaradwyr Cymraeg		Canran y Siaradwyr Cymraeg	
	2001	2011	2001	2011
Rhondda Cynon Taf	27,946	27,779	12.5	12.3
Cymru	582,368	562,016	20.8	19.0

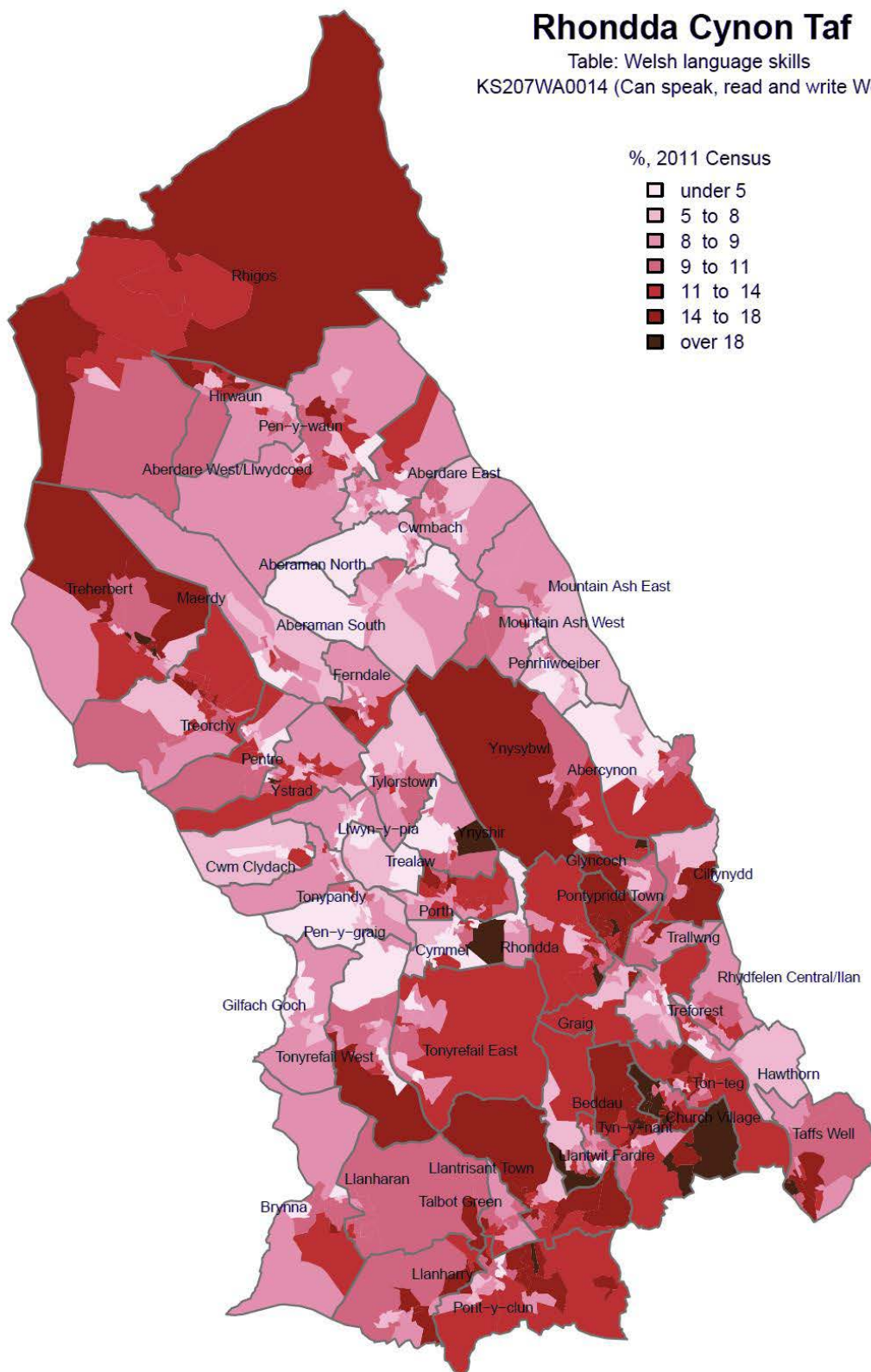
Mae'r ffigurau'n dangos bod 167 yn llai o siaradwyr Cymraeg yn y Fwrdeistref Sirol yn 2011 nag yn 2001; roedd cyfran y siaradwyr Cymraeg hefyd wedi gostwng 0.2%. Er bod y data'n dangos tuedd am i lawr, mae'n ddigon tenau i awgrymu bod y sefyllfa gyffredinol yn ddigon sefydlog. Er nad yw'r dirywiad mor ddifrifol ag mewn rhannau eraill o Gymru, mae angen mynd i'r afael â hi er mwyn osgoi gwanhau sylfaen yr iaith ymhellach.

Yn ddiweddar, comisiynodd Menter Iaith Rhondda Cynon Taf Broffil Cymraeg yr ardal er mwyn iddi gynllunio'n strategol ar gyfer twf yr iaith a gweithredu fel partner dylanwadol yn y broses adfywio. Mae'r proffil iaith yn cynnwys mapiau a thablau defnyddiol yn dangos dosbarthiad daearyddol siaradwyr Cymraeg, eu proffil oed a phatrymau eu defnydd o'r iaith. Mae'r map isod, sydd wedi ei gymryd o'r proffil iaith, yn dangos ble mae'r rheiny sydd yn gallu siarad, darllen ac ysgrifennu yn y Gymraeg

yn byw, gyda'r ardaloedd tywyllach yn dangos ble ceir y gyfran uchaf o siaradwyr
Cymraeg:

Rhondda Cynon Taf

Table: Welsh language skills
KS207WA0014 (Can speak, read and write Welsh)

The maps show percentages within Census 2011 output areas, within electoral divisions

Map created by Hywel Jones. Variables KS208WA0022-27 corrected

Contains National Statistics data © Crown copyright and database right 2013; Contains Ordnance Survey data © Crown copyright and database right 2013

Mae'r map uchod yn dangos bod lledaeniad y rheiny sy'n gallu siarad, darllen ac ysgrifennu yn Gymraeg yn weddol gyfartal, ond mae'n amlwg bod y prif ardaloedd lle mae'r dwysedd mwyaf yn tueddu i fod yn ne a gogledd y Fwrdeistref Sirol.

Mae'r tabl isod yn dangos yn fanylach y boblogaeth gyffredinol yn ôl Cymuned yn Rhondda Cynon Taf a chanran a niferoedd y siaradwyr Cymraeg yn seiliedig ar Gyfrifiad 2011. Cyflwynir y cymunedau mewn trefn ddisgynnol gan ddechrau gyda'r rheiny â'r ganran uchaf o siaradwyr Cymraeg:

Tabl 2: Niferoedd a Chanran y Siaradwyr Cymraeg yn ôl Cymuned

Cymuned	Poblogaeth dros 3 blynedd	Nifer y siaradwyr Cymraeg	% y siaradwyr Cymraeg
Llanilltud Faerdre	14,587	2,501	17.1
Hirwaun	4,799	788	16.4
Pont-y-clun	7,730	1,232	15.9
Treherbert	5,503	857	15.6
Rhigos	869	135	15.5
Ynys-y-bwl a Choed-y-cwm	4,484	676	15.1
Ffynnon Taf	3,522	528	15.0
Treorci	7,465	1,085	14.5
Llwydcoed	1,271	183	14.4
Llantrisant	14,731	2,068	14.0
Llanhari	3,460	482	13.9
Porth	5,764	769	13.3
Llanharan	6,969	909	13.0
Pontypridd	31,538	3,978	12.6
Ystrad	5,652	692	12.2
Pentre	5,035	610	12.1
Glynrhedynog	4,034	478	11.8
Aberdâr	14,054	1,625	11.6
Ynys-hir	3,185	361	11.3
Tonyrefail	11,852	1,286	10.9
Cwm-bach	4,229	448	10.6

Pen-y-waun	2,913	305	10.5
Aberpennar	7,114	740	10.4
Tylorstown	4,368	443	10.1
Tonypandy	3,609	353	9.8
Maerdy	3,046	296	9.7
Pen-y-graig	5,330	497	9.3
Aberaman	9,411	870	9.2
Cymer	4,605	423	9.2
Llwynypia	2,178	198	9.1
Trehafod	678	62	9.1
Abercynon	6,125	552	9.0
Cwm Clydach	2,695	238	8.8
Penrhiwceiber	5,564	491	8.8
Trealaw	3,871	334	8.6
Gilfach-goch	3,315	286	8.6

Mewn gwrthgyferbyniad â'r tabl uchod a nododd gymunedau â'r ganran uchaf o siaradwyr Cymraeg, mae'r tabl isod yn dangos rhai o'r cymunedau â'r nifer uchaf o siaradwyr Cymraeg yn ôl cyfrifiad 2011 a'r newid yn y ganran er 2001:

Tabl 3: Cymunedau â'r Nifer Uchaf o Siaradwyr Cymraeg

Cymuned	Nifer y siaradwyr Cymraeg	Canran y siaradwyr Cymraeg	% y newid er 2001
Pontypridd	3,978	12.6	-0.2
Llanilltud Faerdre	2,501	17.1	+2.6
Llantrisant	2,068	14.0	-0.2
Aberdâr	1,625	11.6	-2.4
Pont-y-clun	1,232	15.9	+1.1

Mae'n amlwg bod gan y cymunedau hyn, ynghyd â Thonyrefail a Threorci, sydd hefyd â thros 1,000 o siaradwyr Cymraeg, rôl bwysig i'w chwarae fel canolfannau iaith allweddol yn y dyfodol.

Tabl 4: Cymhariaeth yn niferoedd/canrannau ar draws ystodau oedran - rhwng 2001 a 2011

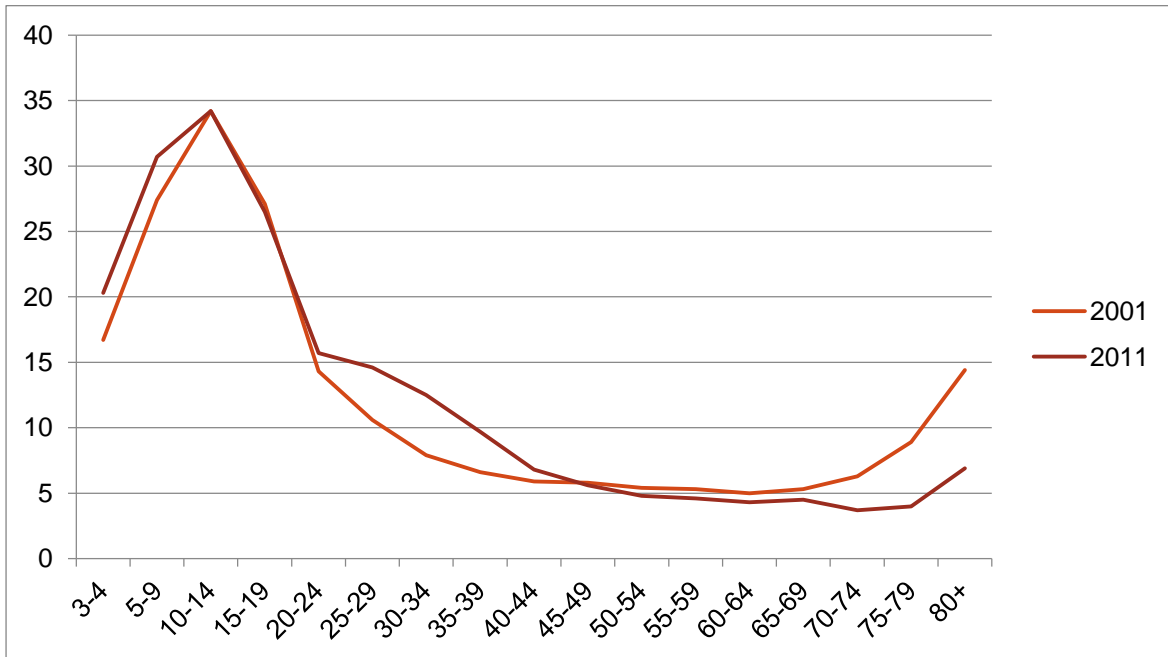
Grŵp Oedran	% y siaradwyr Cymraeg 2001	% y siaradwyr Cymraeg 2011	Nifer y siaradwyr Cymraeg 2001	Nifer y siaradwyr Cymraeg 2011
Pawb (dros 3)	12.5	12.3	27,946	27,779
3-4 oed	16.7	20.3	982	1,137
5-9 oed	27.4	30.7	4,104	4,028
10-14 oed	34.2	34.2	5,606	4,750
15-19 oed	27.1	26.5	4,081	3,942
20-24 oed	14.3	15.7	2,060	2,541
25-29 oed	10.6	14.6	1,514	2,158
30-34 oed	7.9	12.5	1,302	1,769
35-39 oed	6.6	9.7	1,124	1,413
40-44 oed	5.9	6.8	913	1,143
45-49 oed	5.8	5.6	834	934
50-54 oed	5.4	4.8	880	732
55-59 oed	5.3	4.6	723	636
60-64 oed	5.0	4.3	586	665
65-69 oed	5.3	4.5	560	544
70-74 oed	6.3	3.7	592	363
75-79 oed	8.9	4.0	747	309
80+ oed	14.4	6.9	1,338	715

Mae'r data uchod yn dangos bod proffiliau oed siaradwyr Cymraeg yn Rhondda Cynon Taf yn amrywio'n sylweddol. Nid yw'n syndod efallai bod y canrannau uchaf ymysg y grwpiau oedran iau sydd yn pwysleisio dylanwad y system addysg, yn arbennig twf ysgolion cyfrwng Cymraeg yn ystod y blynyddoedd diweddar. Fodd bynnag, mae angen rhybudd iechyd i gyd-fynd â'r ffigurau hyn am fod y gyfran a ddynodir fel siaradwyr Cymraeg yn 2011 yn y grŵp oedran 5-9 oed (30.7%) lawer yn uwch na'r rheiny yn yr un grŵp oedran mewn addysg cyfrwng Cymraeg (20%), sydd yn fesur llawer mwy realistig o allu ieithyddol. Mae'r ffigur chwyddedig mwy na thebyg yn adlewyrchu asesiadau ieithyddol rhieni y mae eu plant yn astudio Cymraeg fel ail iaith a gallai fod yn rhy optimistaidd o ran eu sgiliau iaith cyffredinol.

Mae'n galonogol, fodd bynnag, nodi bod tua thraean o bobl ifanc 10-14 oed wedi eu cofnodi fel siaradwyr Cymraeg. Ond, mae'n peri pryder nad yw'r sgiliau dwyieithog sy'n cael eu caffael yn yr ysgol yn cael eu cynnal i'r un graddau pan yn oedolion ifanc. Mae'r ffigurau yn dangos, er enghraifft, bod 34.2% o blant yn y grŵp oedran 10-14 oed yn 2001 yn siarad Cymraeg yn rhugl, ond dim ond 15.7% o'r un garfan, ddeng mlynedd yn ddiweddarach yn 2011 a gyfaddefodd fod ganddynt sgiliau Cymraeg. Mae hyn, eto, yn rhannol, yn adlewyrchu'r asesiad rhy optimistaidd o bosibl o sgiliau iaith gan rieni ond mae hefyd yn dangos pa mor gyflym y mae sgiliau iaith yn gallu erydu os na chânt eu cynnal yn weithredol.

Mae'r graff isod yn amlygu hyn yn glir trwy ddangos bod patrwm dirywiad yr iaith ymysg y grwpiau oedran ôl-16 yn weddol gyson yn ôl canlyniadau'r cyfrifiad dengmlwyddol mwyaf diweddar. Gellir gweld y brigau yn 10-14 oed yn glir yn 2001 a 2011, wedi ei ddilyn gan ddirywiad dramatig yn y defnydd o iaith mewn grwpiau oedran wedi hynny nes bod ymchwydd bach yn dod yn amlwg eto ymysg siaradwyr oedrannus, er nad yw hyn mor amlwg yn 2011 ag yr oedd ddegawd ynghynt. Yn anffodus, mae'r dirywiad ailadroddus hwn ym mhatrwm yr iaith wedi bodoli am yn rhy hir ac mae angen i gynllunwyr iaith fynd i'r afael ag ef fel mater o flaenoriaeth er mwyn i fuddsoddiad mewn addysg cyfrwng Cymraeg greu canlyniadau hirdymor gwell o ran defnydd yn y gymuned.

Graff 1: Canran sy'n gallu siarad Cymraeg yn ôl grwpiau oedran yn seiliedig ar ffigurau cyfrifiad 2001 a 2011

Mae'r graff uchod yn dystiolaeth pur o duedd gylchol sy'n peri pryder o gyfleoedd coll. Yn amlwg mae cannoedd o bobl ifanc oedd â sgiliau dwyieithog ychydig flynyddoedd yn ôl wedi gadael i'r sgiliau hynny erydu i'r fath raddau nad ydynt bellach yn weithredol. Mae hyn yn anochel yn arwain at ddiffyg hyder yn defnyddio'r sgiliau hynny ac amgyffrediad gan ddefnyddwyr nad oes ganddynt unrhyw werth na rhinwedd pellach. Mae hyn yn ddi-os yn siomedigaeth fawr i'r rheiny sy'n ymwneud â hybu'r iaith; ar y llaw arall, byddai ceisio ail-ymgysylltu'r oedolion hynny â'r Gymraeg er mwyn iddynt adennill eu medrusrwydd yn yr iaith, yn her gwerth chweil a boddhaus. Mewn un ffordd, byddai'n broses llawer symlach nag addysgu rhywun i siarad Cymraeg o'r cychwyn. Trwy dargedu'r siaradwyr hyn sydd wedi llithro, mae'r potensial ar gyfer cynyddu nifer y siaradwyr Cymraeg ac annog mwy o ddefnydd o'r iaith yn y gymuned a'r gweithle yn enfawr. Caiff y dull hwn sydd wedi ei dargedu ei astudio'n fanylach yn nes ymlaen.

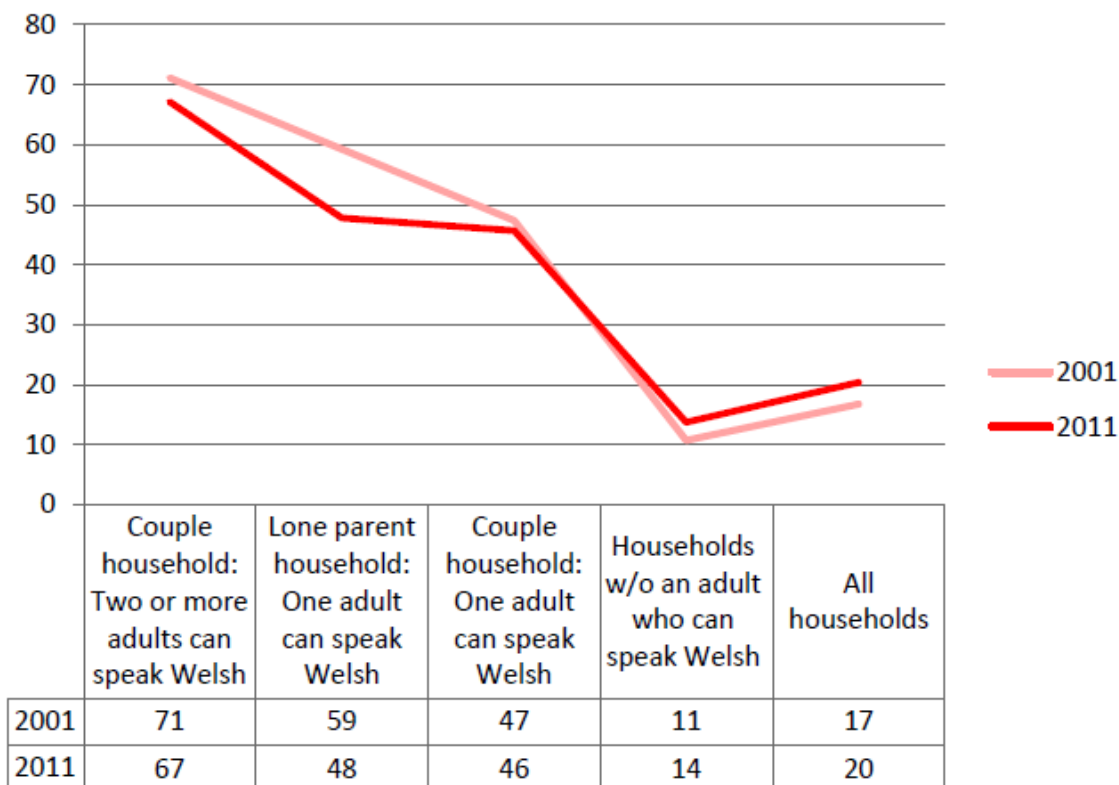
Yn ogystal â'r system addysg, y ffordd fwyaf effeithiol o gaffael y Gymraeg yw trwy gyflwyno'r iaith fel mamiaith yn y cartref. Yn anffodus, mae'r dadansoddiad a gomisiynwyd gan Fenter Rhondda Cynon Taf yn dangos bod trosglwyddo'r iaith yn y cartref yn is yn yr awdurdod lleol nag ar draws Cymru ac yn is na'r cyfartaledd

rhanbarthol. Ar lefel genedlaethol, ar aelwydydd lle mae'r ddau riant yn siarad Cymraeg, mae 82% o'r plant 3-4 oed hefyd yn siarad yr iaith. Yn Rhondda Cynon Taf, lle mae'r ddau riant yn gallu siarad Cymraeg, dim ond 67% o blant 3-4 oed sydd yn siarad Cymraeg. Yn 2001, y cyfraddau trosglwyddo cymaradwy oedd 76%. Ar aelwydydd lle mai ond un rhiant yn gallu siarad Cymraeg, y cyfraddau trosglwyddo a gofnodwyd yn Rhondda Cynon Taf yng Nghyfrifiad 2011 yw 46%, sydd yn ostyngiad bach o ffigur 2001 o 47%.

Mae'r dirywiad sylweddol hwn o ran trosglwyddo'r famiaith yn cael effaith sylweddol ar gynaliadwyedd iaith ac yn tanseilio'r broses o ailsefydlu'r Gymraeg fel iaith y cartref, maes mwyaf dylanwadol atgynhyrchu iaith mwy na thebyg. Ar ôl tua thair cenhedlaeth o addysg cyfrwng Cymraeg, mae annog mwy o ddefnydd o'r Gymraeg fel iaith y cartref yn profi'n dalcen caled. Yn ôl yr Athro Josuah Fishman, a oedd, hyd at ei farwolaeth ddiweddar, yn un o awdurdodau gorau'r byd ar gynllunio iaith, y teulu yw'r sail fwyaf cyffredin ac anochel ar gyfer trosglwyddo mamiaith a chaffael iaith. Pwysleisiodd fod - *'Y llwybr i dranc cymdeithasol yn cael ei arwain gan weithgaredd iaith nad yw'n canolbwyntio ar barhad o genhedlaeth i genhedlaeth h.y. sy'n gwyro i ymdrechion nad ydynt yn cynnwys ac yn dylanwadu ar ymddygiad cymdeithasoli teuluoedd o oed magu plant'*. Nodi ffyrdd o hybu mwy o ddefnydd o iaith yn y cartref fydd un o brif flaenoriaethau'r strategaeth hon a chaiff ei drafod mewn penodau diweddarach.

Graff 2: Trosglwyddo iaith yn y cartref

Rhondda, Cynon, Taff: % of children aged 3 to 4 who can speak Welsh

[Source: Welsh Language Commissioner/Statiath]

Er bod y Cyfrifiad yn brif ffynhonnell gwybodaeth ar gyfer nifer y bobl sydd yn gallu siarad Cymraeg, mae ffynonellau eraill hefyd yn cynnig data defnyddiol. Un ffynhonnell wybodaeth bwysig yw'r Arolwg o'r Defnydd o'r Gymraeg a gomisiynwyd gan Lywodraeth Cymru a Chomisiynydd y Gymraeg. Cynhaliwyd yr arolwg dros gyfnod o ddwy flynedd rhwng 2013 a 2015. Cynhaliwyd yr Arolwg blaenorol o'r Defnydd o'r Gymraeg gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg rhwng 2004-06.

Mae'r arolwg mwyaf diweddar yn dangos bod nifer y siaradwyr Cymraeg rhugl wedi gostwng yn dros hanner yr awdurdodau lleol (12 allan o'r 22 ardal) rhwng 2004-06 a

2013-15, yn bennaf yn ardaloedd Cymraeg eu hiaith traddodiadol gogledd a gorllewin Cymru. Fodd bynnag, cafwyd cynnydd yn nifer y siaradwyr Cymraeg rhugl mewn sawl awdurdod lleol yn ne-ddwyrain Cymru, gyda'r cynnydd mwyaf yng Nghaerdydd a Rhondda Cynon Taf. Mae'r nifer a ddynodwyd i fod yn rhugl yn Rhondda Cynon Taf wedi cynyddu o 11,200 i 16,600 rhwng 2004-06 a 2013-15, sef y cynnydd o 5,300. Fe wnaeth nifer y siaradwyr Cymraeg nad oeddent yn rhugl gynyddu hefyd o 12,500 i 21,300 - cynnydd o 8,700. Yn ogystal â'r cynnydd yn nifer y bobl sydd yn dweud eu bod yn gallu siarad Cymraeg yn Rhondda Cynon Taf, mae'r Arolwg o'r Defnydd o Iaith hefyd yn dangos bod canran y bobl yn yr ardal sydd yn siarad Cymraeg bob dydd wedi cynyddu o 35% i 43%.

5. Ardaloedd Allweddol Cynllunio Iaith

Er mwyn cynnal a chynyddu nifer y siaradwyr dros y pum mlynedd nesaf, mae angen i'r Cyngor Bwrdeistref a'i bartneriaid roi blaenoriaeth i feysydd gweithredu polisi allweddol, sydd yn cynnwys:

- Ehangu addysg cyfrwng Cymraeg o'r cyfnod cyn-ysgol i ôl-16
- Gwella trosglwyddo iaith yn y cartref
- Cynyddu nifer yr oedolion sydd yn dysgu Cymraeg
- Ehangu cyfleoedd i blant, pobl ifanc a theuluoedd ddefnyddio'r Gymraeg yn y gymuned ac mewn gweithgareddau hamdden
- Ehangu'r defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle

Addysg cyfrwng Cymraeg

Darpariaeth y Blynyddoedd Cynnar

Mudiad Meithrin yw prif ddarparwr addysg y blynyddoedd cynnar cyfrwng Cymraeg yn Rhondda Cynon Taf. Ar hyn o bryd, maent yn darparu 13 o Gylchoedd Ti a Fi a

25 o Gylchoedd Meithrin yn y fwrdeistref sirol; mae llawer yn cael eu rhedeg ar y cyd â Dechrau'n Deg.

Darperir Cylchoedd Ti a Fi yn y lleoliadau canlynol:

Aberdâr
Beddau
Efail Isaf
Pentre'r Eglwys/Ton-teg
Rhydyfelin
Ffynnon Taf
Ynysybwl
Bronllwyn
Llanhari
Nant Dyrus (Ynyswen)
Porth
Thomastown
Treorci

Mae Cylchoedd Meithrin ar gael yn y lleoliadau canlynol:

Aberdâr
Beddau
Cilfynydd
Den y Gryffalo (Glyncoch)
Efail Isaf
Evan James (Pontypridd)
Llanilltud Faerdref
Penderyn
Pentre'r Eglwys
Rhydyfelin
Seren Fach (Aberpennar)

Sêr Sardis (Pontypridd)
 Ffynnon Taf
 Ynysybwl
 Bronllwyn
 Llanhari
 Nant Dyrys (Ynyswen)
 Pontyclun
 Porth
 Tretomas
 Treorci
 Ynyshir + Wattstown

Mae Mudiad Meithrin yn gobeithio agor cylchoedd Ti a Fi yn Gilfach Goch a Penygraig yn y dyfodol agos.

Darpariaeth Gynradd

Mae gan Riondda Cynon Taf ar hyn o bryd 13 o ysgolion cyfrwng Cymraeg a 3 ysgol gynradd dwy iaith:

Tabl 5: Ysgolion cynradd cyfrwng Cymraeg, nifer y disgyblion (2015) a lleoedd (heb gynnwys lleoedd meithrin)

Ysgol	Nifer y Disgyblion (2015)	Lleoedd	Nifer meithrin
Ysgol Gynradd Gymraeg Abercynon	299	355	41
Ysgol Gynradd Gymraeg Aberdâr	370	378	55
Ysgol Gynradd Gymraeg Bodringallt	142	171	21
Ysgol Gynradd Gymraeg Bronllwyn	212	242	35

Ysgol Gynradd Gymraeg Castellau	206	265	36
Ysgol Gynradd Gymraeg Evan James	295	392	48
Ysgol Gynradd Gymraeg Garth Olwg	294	315	45
Ysgol Gynradd Gymraeg Llantrisant	330	334	39
Ysgol Gynradd Gymraeg Llwyncelyn	271	272	42
Ysgol Gynradd Gymraeg Llyn y Forwyn	168	198	38
Ysgol Gynradd Gymraeg Pont Sion Norton	222	301	43
Ysgol Gynradd Gymraeg Tonyrefail	216	273	31
Ysgol Gynradd Gymraeg Ynyswen	232	326	49
Ysgol Llanhari (Cynradd)*	30	201	36

Ym Medi 2012, cafodd Ysgol Gyfun Llanhari ei hail-ddynodi'n Ysgol Ganol, ac mae bellach yn gallu derbyn disgyblion rhwng 3 a 19 oed. Mae gan adran Gynradd Ysgol Llanhari'r gallu i dderbyn 240 o ddisgyblion rhwng 3 ac 11 oed a gellir ehangu'r ddarpariaeth hon yn y dyfodol os bydd y galw am leoedd yn cynyddu.

Ymddengys o'r data a nodwyd uchod bod digon o leoedd yn y rhan fwyaf o ysgolion cynradd RCT i ddarparu ar gyfer unrhyw gynnydd yn y galw am addysg cyfrwng Cymraeg yn y dyfodol.

Tabl 6: Ysgolion cynradd dwy iaith, nifer y disgyblion (2015) a lleoedd

Ysgol	Nifer y Disgyblion (2015)	Lleoedd	Nifer meithrin
Ysgol Dolau	177	442	20
Ysgol Heol y Celyn	111	414	22
Ysgol Penderyn	150	231	26

Yn seiliedig ar ddata 2015, roedd tua 3,725 o ddisgyblion yn cael addysg cyfrwng Cymraeg yn y sector cynradd (yn cynnwys lleoedd meithrin) sydd yn gyfwerth â rhyw 20% o'r cyfanswm. Mae hyn yn gynydd o 144 o ddisgyblion er 2010. Yn ôl adroddiad diweddaraf Cynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg (WESP), mae canran y plant saith oed sy'n cael eu haddysgu trwy gyfrwng y Gymraeg wedi aros yn weddol sefydlog dros y pum mlynedd diwethaf. Y canran ar gyfer 2015 oedd 19.5% o'i gymharu ag 20% yn 2011.

O ran datblygiad addysg cyfrwng Cymraeg yn y dyfodol, mae cynigion yn Rhaglen Ysgolion yr 21ain Ganrif y Cyngor i gynyddu darpariaeth cyfrwng Cymraeg yn ardaloedd o'r sir lle mae pwysau ar leoedd yn bodoli ar hyn o bryd. Mae'r rhain yn cynnwys adleoli Ysgol Gymraeg Tonyrefail i safle presennol Tonyrefail Primary School, fydd yn cynyddu lleoedd o 60 o leiaf ac Ysgol Gymraeg Llwynceilyn yn ehangu i safle Babanod Llwynceilyn gyferbyn, fydd yn cynyddu lleoedd yn yr ysgol honno o 100 o leoedd o leiaf. Mae'r datblygiad newydd yn Ysgol Llanhari hefyd wedi ychwanegu digon o leoedd cynradd cyfrwng Cymraeg i fodloni'r galw presennol, a'r galw a ragwelir i'r dyfodol yn ne-orllewin y Fwrdeistref Sirol lle mae cynlluniau ar y gweill i gefnogi datblygiadau tai ar raddfa fawr yn yr ardal.

Os oes cynnydd yn y galw am addysg cyfrwng Cymraeg yn y dyfodol mewn rhannau eraill o'r sir, mae gan yr awdurdod lleol gynlluniau priodol i ymateb yn gadarnhaol er mwyn sicrhau bod digon o leoedd ar gael.

Darpariaeth Uwchradd

Mae gan Riondda Cynon Taf 3 ysgol gyfun cyfrwng Cymraeg ac Ysgol Ganol cyfrwng Cymraeg:

Tabl 6: Ysgolion cyfun cyfrwng Cymraeg, nifer y disgyblion (2015) a lleoedd

Ysgol	Nifer y Disgyblion (2015)	Lleoedd	6ed Dosbarth
Ysgol Garth Olwg	818	1,114	134
Ysgol Rhyd-y-waun	986	1,022	222
Ysgol Cymer Rhondda	773	1,025	164
Ysgol Llanhari (uwchradd)	412	951	69

Ym mis Ionawr 2012, derbyniodd 3,258 o ddisgyblion addysg uwchradd trwy gyfrwng y Gymraeg, neu 19% o gyfanswm y boblogaeth ysgol uwchradd. Ym mis Ionawr 2015, roedd y cyfanswm wedi gostwng ychydig i 2,944 oedd yn cynrychioli 18.4% o gyfanswm y boblogaeth ysgol uwchradd.

Mae cyfraddau trosglwyddo rhwng Cyfnod Allweddol 2 a 3 wedi bod yn gyson uchel dros y blynyddoedd diweddar gyda mwy o ddysgwyr yn ceisio gwella eu sgiliau iaith wrth symud o'r ysgol gynradd i'r ysgol uwchradd. Y gyfradd drosglwyddo yn 2015 oedd 97.3%. Yn 2015, ar ddiwedd CA3, cafodd 19.2% o garfan Blwyddyn 9 yng Nghyngor Bwrdeistref Sirol Rhondda Cynon Taf eu hasesu i fod yn Gymraeg iaith Gyntaf o'i gymharu â 17% yn 2011.

Astudiodd 20% o Flwyddyn 11 gyfan 5 cymhwyster neu fwy trwy gyfrwng y Gymraeg yn 2011, ond mae'r ffigur hwn wedi gostwng i 17% yn 2015, gyda datblygiadau newydd yng Ngholeg Pen-y-bont ac Ysgol Llangynwyd yn denu disgyblion i astudio y tu allan i'r sir yn bennaf o Ysgol Llanhari, sydd wedi gweld dirywiad yn nisgyblion 14-19 oed o 510 ym mis Ionawr 2011 i 176 ym mis Ionawr 2015.

Er bod digon o leoedd ar hyn o bryd yn Ysgol Cymer Rhondda ac Ysgol Llanhari i ddarparu ar gyfer cynnydd mewn disgyblion, mae rhagamcanion disgyblion hyd at

2020 yn awgrymu y bydd Ysgol Rhyd-y-waun erbyn hynny y tu hwnt i'r lleoedd sydd ar gael. Mae'r awdurdod eisoes yn edrych ar gynigion i ymestyn nifer y lleoedd yn yr ysgol.

Addysg Bellach

Mae Coleg y Cymoedd yn hysbysu pob myfyriwr sydd yn siarad Cymraeg wrth eu sefydlu eu bod yn gallu cyflwyno gwaith ysgrifenedig trwy gyfrwng y Gymraeg yn amodol ar ganllawiau'r corff dyfarnu. Mae'r myfyrwyr hefyd yn cael eu hannog i gynnal a datblygu eu sgiliau siarad trwy fynychu gweithgareddau anffurfiol yn y Coleg. Maent hefyd yn ymwybodol o'r cymorth dwyieithog sydd ar gael.

Yn 2014-15, gwnaeth 306 o fyfyrwyr fodiwlau cyfrwng Cymraeg/dwyieithog ar draws holl gampysau Coleg y Cymoedd. Yn 2014-15, roedd 10 modiwl dwyieithog newydd a 4 modiwl Cymraeg newydd ar gael i ddysgwyr yng Ngholeg y Cymoedd mewn Gofal Plant ac Addysg, Gofal Cwsmeriaid (Arlwyo) a Gofal Cwsmeriaid (iechyd a Gofal Cymdeithasol).

Mae gan y Coleg gynlluniau i gynyddu ei ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg dros y blynyddoedd i ddod trwy gyflwyno unedau 'Iaith ar Waith' mewn Gofal Cwsmeriaid yn y pynciau canlynol - Twristiaeth, Busnes, Celfyddydau Creadigol, Peirianeg ac Adeiladu.

Trosglwyddo'r Iaith yn y Cartref

Fel y nodwyd uchod, lle mae'r ddau riant yn gallu siarad Cymraeg yn Rhondda Cynon Taf, dim ond 67% o blant 3-4 oed sydd yn siarad yr iaith. Yn 2001, y cyfraddau trosglwyddo cymaradwy oedd 76%, sydd yn ddirywiad nodedig dros gyfnod o 10 mlynedd. Mae hyn yn is na chyfartaledd Cymru gyfan o 82%. Ar aelwydydd lle dim ond un riant sydd yn gallu siarad Cymraeg, mae'r cyfraddau

trosglwyddo a gofnodwyd yn Rhondda Cynon Taf yng Nghyfrifiad 2011 yn 46%, sydd yn ostyngiad bach ar ffigur 2001, sef 47%.

Y prif gynllun yng Nghymru yn ymwneud â chynyddu nifer y teuluoedd dwyieithog sy'n trosglwyddo'r Gymraeg i'w plant oedd prosiect TWF a sefydlwyd yn 2001 gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg, ond cafodd ei ddisodli gan Lywodraeth Cymru yn gynharach eleni a chael ei ddisodli gan gynllun o'r enw 'Cymraeg i Blant'. Prif ffocws prosiect TWF oedd amlygu gwerth y Gymraeg a dwyieithrwydd i rieni, darpar rieni a'r boblogaeth yn gyffredinol; ac i annog teuluoedd i fagu eu plant i fod yn ddwyieithog.

Er nad oedd erioed mewn gweithrediad yn Rhondda Cynon Taf, dangosodd gwerthusiad o'r prosiect, yn y cartref, bod nifer o ffactorau yn dylanwadu ar drosglwyddo iaith, yn cynnwys lefelau uchel o ruglder a hyder yn defnyddio'r Gymraeg gan rieni, ynghyd ag agweddau cadarnhaol tuag at ddwyieithrwydd. Roedd syniad cryf o hunaniaeth Gymreig yn cael dylanwad cadarnhaol tebyg. Roedd teulu a ffrindiau a darpariaeth gofal plant hefyd yn effeithio ar batrymau iaith teuluoedd â phlant bach.

Allan o ddiddordeb i ardal Rhondda Cynon Taf, gwelwyd bod proffil iaith cymuned a'r statws a roddir i'r Gymraeg yn ddangosyddion hanfodol o ran trosglwyddo iaith yn y cartref. Os caiff y Gymraeg ei hystyried yn bresenoldeb cryf mewn cymuned neu'n iaith ddymunol ar gyfer rhwydweithiau neu weithgareddau cymdeithasol, mae'r rhieni yn fwy tebygol o fynegi diddordeb yn trosglwyddo'r Gymraeg i'w plant.

Ers mis Ebrill eleni, mae prosiect TWF wedi cael ei ddisodli gan gynllun 'Cymraeg i Blant'. Mae ein nodau'n weddol debyg gyda'r prif ffocws ar ddwyn perswâd ar rieni i siarad Cymraeg â'u plant neu o leiaf anfon eu plant i gylchoedd meithrin ac yna ysgolion cyfrwng Cymraeg. Mae'r prif weithgareddau'n cynnwys sefydlu grwpiau ioga babanod a thylino babanod a sesiynau 'stori a chân'. Y nod yw rhoi cyfleoedd i rieni a theuluoedd ddysgu am dechnegau gofalu a sgiliau rhianta ac i rannu gwybodaeth gyda nhw am fanteision dwyieithrwydd a buddion addysg cyfrwng Cymraeg.

Cynhelir sesiynau 'Cymraeg i Blant' yn y lleoliadau canlynol ar hyn o bryd a chânt eu cefnogi gan swyddog prosiect amser llawn sy'n gweithio i'r cynllun yn Rhondda Cynon Taf:

Aberdâr
Pontypridd
Treorci
Pontyclun
Porth
Gartholwg

Cymraeg i Oedolion

Yn dilyn adolygiad mawr o'r Gymraeg i Oedolion gan ELWa yn 2005, sefydlwyd chwe Chanolfan Cymraeg i Oedolion er mwyn dod â'r ystod eang o'r ddarpariaeth Gymraeg oedd yn bodoli ar adeg yr adolygiad ynghyd gyda'r bwriad o gynyddu'r niferoedd oedd yn dysgu Cymraeg a chodi safonau. Cyn y newid hwn mewn strwythur, roedd cyrsiau Cymraeg i Oedolion wedi bod yn rhan annatod o ddarpariaeth addysg i oedolion oedd yn cael ei gynnig gan ystod o ddarparwyr, yn cynnwys awdurdodau lleol, sefydliadau addysg bellach ac uwch a sefydliadau cymunedol a gwirfoddol.

Roedd y chwe chanolfan Cymraeg i Oedolion a gafodd eu sefydlu yn 2006 yn gyfrifol am gynllunio a chyflenwi yn eu rhanbarthau. Arweiniodd adolygiad pellach o Gymraeg i Oedolion gan Lywodraeth Cymru at gyhoeddi adroddiad ym mis Gorffennaf 2003 o'r enw [Codi Golygon: Adolygiad o Gymraeg i Oedolion](http://gov.wales/topics/educationandskills/publications/wagreviews/review-welsh-for-adults/?lang=en). [Roedd rhai o'r prif argymhellion yn yr adroddiad yn cynnwys sefydlu Canolfan Genedlaethol ar gyfer Dysgu Cymraeg, gan ddiddymu'r Canolfannau Cymraeg i Oedolion a lleihau nifer y darparwyr trwy broses dendro gystadleuol.](http://gov.wales/topics/educationandskills/publications/wagreviews/review-welsh-for-adults/?lang=en) DAETH Y GANOLFAN GENEDLAETHOL AR GYFER DYSGU CYMRAEG I RYM YN EBRILL 2016 AC MAE'N GYFRIFOL AM BOB AGWEDD AR Y RHAGLEN ADDYSG CYMRAEG I OEDOLION, O DDATBLYGIAD Y

CWRICWLWM I ADNODDAU AR GYFER TIWTORIAID I YMCHWIL, MARCHNATA AC E-DDYSGU.

Yn dilyn ailstrwythuro darparwyr yn ddiweddar, mae Canolfan Cymraeg i Oedolion Morgannwg, sydd wedi ei lleoli ym Mhrifysgol Morgannwg, Pontypridd, wedi cael contract i barhau i gyflenwi cyrsiau yn ardal Rhondda Cynon Taf, Pen-y-bont ar Ogwr a Merthyr Tudful. Mae'r rhain yn cynnwys cyrsiau dwys, preswyl ac wythnosol ar gyfer y cyhoedd a dysgwyr wedi eu targedu fel – rhieni/teuluoedd a'r rheiny sydd eisiau dysgu Cymraeg yn y gweithle. Mae'r math o ddarpariaeth hefyd yn amrywio o ystafell ddosbarth draddodiadol i e-ddysgu a dysgu cyfun, sy'n cyfuno dosbarthiadau wyneb yn wyneb â dulliau e-ddysgu, a dysgu anffurfiol hefyd sydd yn weithgareddau di-strwythur lle mae dysgwyr yn cymryd rhan y tu allan i'r dosbarth, naill ai ar eu pen eu hunain neu gyda grŵp.

Yn ôl ffigurau a dderbyniwyd gan y Ganolfan Cymraeg i Oedolion, mynychodd 696 o ddysgwyr gyrsiau'r Ganolfan ar draws Rhondda Cynon Taf yn 2015/16 gyda 51% ar gyrsiau cychwynnol. Fodd bynnag, roedd 49% ar gyrsiau canolradd neu uwch, ac mae ganddynt felly'r potensial i ddatblygu yn siaradwyr Cymraeg hyderus a all gyfrannu at ddatblygiad yr iaith yn y gymuned.

Y targed ar gyfer 2016-17 yw cynyddu'r cyfanswm sy'n mynychu cyrsiau Cymraeg i Oedolion i fwy na 900.

Plant, Pobl Ifanc a Theuluoedd

Mae canlyniadau'r cyfrifiad yn dangos bod Rhondda Cynon Taf wedi gweld cynnydd sylweddol yn nifer y plant a phobl ifanc sydd yn gallu siarad Cymraeg dros y deng mlynedd ar hugain diwethaf. Er bod y ffigurau hyn yn cael eu croesawu, mae angen eu trin yn ofalus, am ei fod yn ymddangos bod tua hanner y rhain yn ddysgwyr ail iaith sydd yn annhebygol o gynnal eu sgiliau iaith pan fyddant yn oedolion ifanc.

Yn ogystal â dysgwyr ail iaith, mae'r her o gynnal sgiliau iaith pan yn oedolion ifanc hefyd yn wir ar gyfer y rheiny sydd wedi cael addysg cyfrwng Cymraeg ac wedi

gadael yr ysgol â lefel dda o ruglder. Y gwirionedd yw, i gymaint o blant Cymraeg eu hiaith o gartrefi heb rieni/gofalwyr Cymraeg eu hiaith, yr ysgol yw un o'r ychydig gyfleoedd iddynt ddefnyddio'r iaith. O ganlyniad, mae tystiolaeth yn dangos bod diffyg cyfle i ddefnyddio'r iaith yn arwain at ddiffyg hyder a sgiliau iaith yn erydu. Mae'n amlwg felly nad yw lleoliad yr ysgol yn unig yn ddigon; mae angen i'r plentyn neu'r person ifanc gael cefnogaeth gartref (os yn bosibl) a'u hannog i gymryd rhan mewn gweithgareddau cymdeithasol a diwylliannol ehangach trwy gyfrwng y Gymraeg i gynnal rhuglder yn yr iaith. Mae tystiolaeth hefyd sy'n awgrymu bod iaith rhyngweithio gyda ffrindiau yn agos gysylltiedig â'r iaith y mae'r plentyn neu'r person ifanc yn ei siarad, ac mae hyn hefyd yn dylanwadu ar eu hagweddau tuag at y naill neu'r ddwy iaith.

Mae wedi cael ei gydnabod ers amser hir gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg yn ystod ei fodolaeth a Llywodraeth Cymru yn ddiweddar bod angen i ni ddarparu ystod eang o gyfleoedd i blant a phobl ifanc ddefnyddio eu Cymraeg y tu allan i'r ysgol, fel eu bod yn cysylltu'r iaith nid yn unig ag addysg, ond hefyd gyda gweithgareddau hamdden a diwylliannol ac, yn anad dim, gyda hwyl a diddanwch. Y gobaith yw, trwy gynydd darpariaeth gweithgareddau cyfrwng Cymraeg, ei fod yn cynyddu'r defnydd o'r iaith yn y gymuned a'i fod yn rhoi brwdfrydedd i blant a phobl ifanc ac agwedd gadarnhaol tuag at yr iaith.

Mae cryn dipyn o waith eisoes wedi cael ei wneud yn yr awdurdod lleol i roi cyfleoedd i blant a phobl ifanc fwynhau gweithgareddau trwy gyfrwng y Gymraeg. Cyflawnwyd hyn gan nifer o sefydliadau, rhai ohonynt, fel yr Urdd a Menter Iaith Rhondda Cynon Taf, yn canolbwyntio'n gyfan gwbl ar gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn y gymuned ac yn ystod yr oriau y tu allan i'r ysgol. Bwriad y gweithgareddau a'r argymhellion a nodir yn y Strategaeth Hyrwyddo hon yw datblygu'r sylfaen hon a manteisio ar y cyfleoedd cynyddol i ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol a thechnoleg gyfathrebu i rannu gwybodaeth a chreu rhwydweithiau bywiog o ddefnyddwyr yr iaith.

Mae Menter Iaith Rhondda Cynon Taf eisoes yn darparu clybiau gofal ar ôl ysgol ar y cyd ag ysgolion cynradd cyfrwng Cymraeg a chynlluniau chwarae yn ystod gwyliau'r ysgol. Maent hefyd yn gyfrifol am drefnu Fforymau iaith ym mhob ysgol uwchradd cyfrwng Cymraeg sy'n rhoi cyfleoedd i bobl ifanc drafod materion sy'n effeithio arnynt, cynllunio gweithgareddau i hybu'r Gymraeg a chael gwybodaeth am lwybrau gyrfa posibl neu brentisiaethau y mae angen sgiliau dwyieithog arnynt.

Mae'r Urdd hefyd yn darparu ystod o weithgareddau wedi eu hanelu at blant a phobl ifanc, yn cynnwys clybiau chwaraeon fel gymnasteg, pêl-droed, rygbi, nofio a chadw'n heini. Mae hefyd yn cynnal clybiau cymunedol trwy gyfrwng y Gymraeg ym Mhontypridd, Rhydywaun, Aberdâr, Rhondda a Bro Taf.

Cymraeg yn y Gweithle

Mae wedi bod yn ofynnol i Gyngor Bwrdeistref Sirol Rhondda Cynon Taf, fel pob corff cyhoeddus yng Nghymru, baratoi Cynlluniau Iaith Gymraeg ers cyflwyno Deddf yr Iaith Gymraeg ym 1993, a roddodd statws cyfartal i'r Gymraeg a'r Saesneg mewn bywyd cyhoeddus. Roedd y Ddeddf yn rhoi dyletswydd ar y sector cyhoeddus i drin y ddwy iaith yn gyfartal wrth ddarparu gwasanaethau i'r cyhoedd. Roedd y cynlluniau'n esbonio pa wasanaethau y byddent yn eu darparu yn Gymraeg a sut y byddai sefydliad yn ymateb i alwadau ffôn, llythyrau neu negeseuon e-bost gan siaradwyr Cymraeg. Disgrifiwyd hefyd sut byddai'r Gymraeg yn cael ei defnyddio ar arwyddion, ffurflenni a chyhoeddiadau a sut byddent yn hybu ac yn hwyluso'r defnydd o'r Gymraeg wrth gyflenwi gwasanaethau.

Cynhyrchodd a gweithredodd y Cyngor Bwrdeistref tri Chynllun Iaith Gymraeg i gyd rhwng 1994-2016. Bwrdd yr Iaith Gymraeg oedd yn gyfrifol am fonitro cydymffurfio â'r cynlluniau hyd at 2014 ac wedyn Comisiynydd y Gymraeg.

Cafodd Safonau'r Gymraeg, sydd wedi disodli'r Cynlluniau Iaith Gymraeg, eu paratoi yn unol â Mesurau'r Gymraeg (Cymru) 2011 a Rheoliadau Safonau'r Gymraeg (Rhif 1) 2015 a ddaeth i rym ar 31 Mawrth 2015. Roedd y Mesurau'n creu gweithdrefn ar

gyfer cyflwyno dyletswyddau ar ffurf safonau iaith sy'n esbonio sut y disgwylir i sefydliadau ddefnyddio'r Gymraeg a chefnogi nodau Llywodraeth Cymru o:-

- gynyddu a gwella gwasanaethau Cymraeg ar gyfer pobl Cymru;
- sicrhau mwy o eglurder a chysondeb o ran y gwasanaethau y gellir eu disgwyl yn Gymraeg;
- rhoi hawliau i bobl Cymru o ran derbyn gwasanaethau trwy gyfrwng y Gymraeg.

Mae'r Mesur yn rhoi awdurdod i Gomisiynydd y Gymraeg roi dyletswydd ar ystod o sefydliadau i ddarparu gwasanaethau yn Gymraeg, i brif ffrydio'r iaith yn ddatblygiad polisi, a datblygu strategaethau'n ymwneud â chynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn y gwaith.

Cafodd cynllun gweithredu'r awdurdod, sydd yn amlinellu'r ffordd y mae'n bwriadu cydymffurfio â'r safonau a gyflwynwyd gan Gomisiynydd y Gymraeg, ei gymeradwyo gan y Cyngor ym Mehefin 2016. Mae ymrwymiadau'r Cyngor yn unol â Safonau'r Gymraeg eisoes wedi cael eu hintegreiddio i ddogfennau cynllunio'r awdurdod yn cynnwys Cynllun Gwella 2015, Cynllun Cydraddoldeb Strategol y Cyngor, Cynllun Strategol Cymraeg mewn Addysg (WESP) a deddfwriaeth ddiweddar Llywodraeth Cymru - Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 a Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Lles, 2016.

Mae Cyngor Rhondda Cynon Taf wedi ymrwymo i greu amgylchedd sydd yn annog trigolion i ddefnyddio'r Gymraeg wrth ryngweithio gyda'r Cyngor a chefnogi staff i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gweithle. Er mwyn cyflawni'r nodau hyn, sefydlodd y Cyngor Grŵp Llywio'r Gymraeg fel is-bwyllgor yng Nghabinet y Cyngor yn 2014. Mae'n grŵp trawsbleidiol â chynrychiolaeth o'r gymuned. Mae'r Grŵp Llywio'n goruchwylio datblygiadau, yn ystyried adroddiadau gan adrannau perthnasol ar faterion y Gymraeg, yn gwneud argymhellion i Gabinet y Cyngor ac yn monitro datblygiadau ar draws y cyngor. Yn ddiweddar, mae wedi derbyn cyfrifoldeb am asesu Cynllun Gweithredu'r Gymraeg, gan fonitro cynnydd y Cyngor wrth iddo geisio bodloni Safonau'r Gymraeg a hefyd ar gyfer datblygu'r Strategaeth Hyrwyddo 5 mlynedd ofynnol.

Mae Gweithgor Prif Swyddog hefyd wedi cael ei sefydlu i sicrhau bod y newidiadau gweithredol gofynnol yn cael eu gweithredu a'u monitro yn ogystal â sicrhau dull cydweithredol fydd yn cefnogi gwasanaethau i fynd i'r afael â meysydd ar gyfer gwella ac i gofnodi ac ymateb i gwynion gan gwsmeriaid.

Ceir cymorth strategol hefyd gan ystod eang o bartneriaid trwy'r Fforwm Iaith, sy'n canolbwyntio'n bennaf ar weithgareddau cymunedol a Phwyllgor Strategaeth y Gymraeg mewn Addysg, sydd yn monitro cynnydd ar ddatblygiad addysg cyfrwng Cymraeg ac addysgu Cymraeg i Oedolion.

Mae polisi drafft i hybu'r Gymraeg yn y gweithle eisoes wedi cael ei lunio i'w gymeradwyo gan y Cabinet ac mae bathodynau a llinynnau yn nodi'r gallu i siarad Cymraeg wedi cael eu dosbarthu i'r staff. Mae poster *(Hapus i siarad Cymraeg)*, sydd yn annog ymwelwyr i ddefnyddio'r Gymraeg, wedi cael eu gosod ym mhob Derbynfaf ac mae llawer o ddeunydd hyrwyddo wedi cael eu creu i helpu staff i ddefnyddio gwasanaeth cyfieithu ar-lein, mat llygoden yn cynnwys cyfarchion syml a llyfryn o'r enw *Bod yn Ddwyieithog/Being Bilingual*.
